

Patriotyzm z pokolenia na pokolenie

Od kilku lat obserwujemy wzrost zainteresowania patriotyzmem wśród młodzieży szkolnej, a także rosnącą tendencję do jego wyrazistego manifestowania, np. poprzez uczestnictwo w imprezach historycznych czy noszenie „patriotycznej” odzieży. Współczesnym młodym ludziom bliskie są nie tylko barwy narodowe, lecz także symbole walki o niepodległość, takie jak znak Polski Walczącej. Coraz więcej mówi się też o historii naszego kraju – zarówno dawnych wieków, jak i tej najnowszej. W tym kontekście pytanie o rolę, jaką spełnić może rodzina w kultywowaniu patriotycznych tradycji, nasuwa się w naturalny sposób. Zapytać można też o to, dlaczego w ogóle warto się tym zajmować; czy patriotyzm w XXI wieku faktycznie jest czymś ważnym.

Patriotyzm w historii

Patriotyzm w ogólnym znaczeniu rozumiany jest jako „wszelkie umiłowanie ojczyzny jako miejsca swojego pochodzenia i/lub zamieszkania” (PWN). Tak szeroka definicja pozwala, by każdy z nas indywidualnie określił, co dla niego znaczy to słowo, jakie ma konotacje i jakie uczucia wywołuje.

Patriotyzm – odkąd zaistniał w szerszej społecznej świadomości – zawsze był tematem dyskusji: filozofów, artystów, działaczy społecznych i polityków. Trwa ona w zasadzie do dziś. Widzimy więc, jak duże emocje wywołuje to pojęcie, jak różnie może być rozumiane, a także jak duże jest jego społeczne znaczenie.

Pojęcie patriotyzmu weszło do słownika polityki w oświeceniu, a szczególnego znaczenia – nie tylko w Polsce – nabrało w okresie romantyzmu. Można powiedzieć, że w swoim czasie było zdobyczą rodzącej się demokracji: kiedy dynastie królewskie traciły na znaczeniu, rolę patriotyzmu było scalanie społeczeństw, które do tej pory bardziej niż jako naród definiowały się jako poddani króla, cesarza czy cara. Było to widoczne zwłaszcza we Francji, a zjawisko to zainicjowała rewolucja francuska (Burszta, Jaskułowski, 2005). Lojalność wobec monarchy została zastąpiona miłością do ojczyzny; osobistą, emocjonalną więzią z krajem pochodzenia bądź zamieszkania, a także z narodem, z którym

się utożsamiano. Był to załątek społeczeństwa obywatelskiego, jakie dziś znamy, i choćby z tego powodu patriotyzm miał i ma dużą wartość.

W tej nowej wizji państwa podstawę jego spójności stanowić miała tożsamość kulturowa – stąd charakterystyczne dla postaw patriotycznych tendencje do kultywowania tradycji i szacunek dla kultury. Warto zaznaczyć, że oświeceniowy sposób myślenia o patriotyzmie i narodzie zakładał dużą otwartość i inkluzywność. Uważano bowiem, że do narodu przynależć może każdy, włącznie z przedstawicielami narodowych mniejszości czy imigrantów, kto będzie podzielał podstawowe elementy wspólnej kultury

i zadeklaruje wierność narodowi bądź konstytucji (Walicki, 2000).

Polskie tradycje patriotyczne

Kształtowanie się patriotyzmu w Europie to okres szczególnie trudny dla Polski. Epoka romantyzmu, a później też pozytywizmu, przypadła na czas rozbiorów. Umiłowanie ojczyzny nabrało więc szczególnego wydźwięku w narodzie, który został podzielony przemocą i nie mógł w pełni realizować się społecznie, politycznie i kulturowo, pragnął jednak zachować swoją kulturową tożsamość i odzyskać wolność. To z tego okresu i z tych dwóch epok wywodzą się dwie główne polskie tradycje patriotyczne: romantyczna i pozytywistyczna. I podobnie jak wówczas, tak i obecnie, często bywają one sobie przeciwstawiane; można mówić o sporze ich zwolenników, który – choć w zmienionej formie – trwa do dziś.

W dużym uogólnieniu tradycję romantyczną wiążemy z aktywną walką narodowyzwoleniczą, poświęceniem i bohaterstwem, zaś pozytywistyczną – z bardziej pragmatyczną „pracą u podstaw”, z dbaniem o dobro wspólnoty oraz o jej kulturę, bez niepotrzebnego, zdaniem pozytywistów, ryzykowania życia osób, które do niej przynależą. Można powiedzieć, że tradycja romantyczna to „serce”, a pozytywistyczna – „umysł”.

W tym sensie krzywdzące dla pozytywistów wydają się formułowane przez romantyków zarzuty o brak patriotyzmu: oba te nurty bowiem cechowała patriotyczna postawa, tyle że inaczej rozumiana. Nierzadko się też one przenikały, jak np. w postaci Elizy Orzeszkowej, która będąc twórczynią pozytywistyczną, jednocześnie

pielęgnowała romantyczną tradycję narodową.

Dziś nadal w wielu domach patriotyzm rozumiany jest bądź w sposób bardziej zbliżony do romantycznego, bądź – pozytywistycznego. Prawdopodobnie wynika to wprost z tradycji danej rodziny, a także wyznawanych przez nią wartości.

Rodzinny patriotyzm w XXI wieku

Jak rozumieć patriotyzm w XXI wieku? Na to pytanie każdy z nas da sobie odpowiedź sam. Warto jednak wcześniej, jeśli się tego jeszcze nie zrobiło, sięgnąć do źródeł historycznych i bliżej poznać polską, bogatą i różnorodną tradycję – w tym patriotyczną. Warto też pogłębić swoją wiedzę na temat historii Polski, a na jej tle spróbować prześledzić również historię własnej rodziny.

Wiele polskich rodzin ma bogatą, ale i nierzadko skomplikowaną historię. Odkrywanie jej może być pasjonującą podróżą w przeszłość, źródłem wiedzy o nas samych, ale też inspiracją dla tego, jak definiować swoją patriotyczną postawę.

Rolą rodziny jest tej wiedzy o swojej historii dostarczyć jej najmłodszym członkom. Dzieci i młodzież często bardzo chętnie słuchają tych opowieści: o swoich przodkach, dawnych dziejach, o tym, jak niegdyś wyglądało życie. Każda rodzina – zarówno o korzeniach mieszczańskich, jak i szlacheckich czy chłopskich – może mieć (i prawdopodobnie ma) w tym zakresie coś ciekawego i ważnego do przekazania dzieciom. To z kolei pomaga najmłodszym nie tylko w budowaniu swojej tożsamości, lecz także w kształtowaniu ich systemu wartości i patriotycznych postaw.

Różne oblicza patriotyzmu...

We współczesnym świecie patriotyzm można rozumieć na bardzo różne sposoby. Kiedy przyjmiemy, że jest to postawa troski i przywiązania względem swojej ojczyzny i narodu, patriotyzmem może być nie tylko gotowość do poświęcenia się w imię obrony kraju, lecz także troska o ojczysty język, poznawanie historii, kultywowanie tradycji, szacunek dla kultury (jak również uczestniczenie w niej, a nawet aktywne współtworzenie), przestrzeganie prawa i zasad współżycia społecznego czy dbanie o dobre imię swojego kraju i narodu – zarówno wewnątrz, jak i poza jego granicami. Patriotyzmem może być w tym sensie również uczciwe płacenie podatków, uczestnictwo w wyborach, preferowanie rodzimych produktów (tzw. patriotyzm konsumencki), działalność społeczna, troska o naturalne dziedzictwo przyrodnicze czy nawet „zwykła” (choć wciąż nie tak częsta, jak byśmy chcieli), codzienna życzliwość dla innych. Patriotyzmem może być wreszcie dbanie o własny rozwój osobisty i zawodowy po to, by zdobyć umiejętności przydatne innym członkom społeczeństwa i móc je im zaoferować (np. starając się podjąć pracę w kraju, a nie za granicą).

... i co patriotyzmem nie jest

Choć nie dla wszystkich jest to oczywiste, często patriotyzm przeciwstawiany jest postawom ksenofobicznym, nacjonalistycznym i szowinistycznym. W tym sensie patriota to ktoś przywiązany do ojczyzny i solidarny ze swoim narodem, ale jednocześnie nieodczuwający wrogości wobec innych narodów, nieczujący chęci ich poniżenia ani tym bardziej zniszczenia, ktoś, kto nie zamienia

dumy narodowej w megalomanię (PWN).

Mylenie niechęci wobec obcych z patriotyzmem niesie poważne zagrożenia, bo prowadzi do gloryfikowania niepożądanych postaw i zachowań. Ksenofobia i nacjonalizm – jak dobitnie pokazuje historia – łatwo mogą prowadzić do przemocy.

W rodzinie starsze pokolenia powinny więc uzmysławiać młodszemu różnicę między tym, co wartościowe, pożądane czy nawet chwalebne, a postawami i poglądami szkodliwymi, niebezpiecznymi i niewskazanymi, opartymi nie jak patriotyzm – na miłości, ale na nienawiści.

Patriotyczne rozmowy

Warto zatem rozmawiać z dziećmi o historii, kulturze, patriotyzmie i jego wielu obliczach. Ale jak to robić, by odnieść pożądany skutek?

Przede wszystkim – ciekawie. O historii, nawet tej bolesnej, warto starać się opowiadać jak najbardziej intrygująco i plastycznie. Polska historia jest trudna (również w sensie emocjonalnym), dlatego przekaz ten powinien być dobrze dostosowany do wieku słuchaczy. Im dziecko młodsze, tym wywód powinien być bardziej uproszczony, pozbawiony drastycznych szczegółów i, być może, utrzymany w konwencji baśni (same zresztą polskie baśnie są zdecydowanie historiami wartymi opowiedzenia). Można też wziąć przykład z mistrza historycznej narracji – Henryka Sienkiewicza, który pierwotnie swoje sążniste powieści publikował w odcinkach, odpowiednio dawkując czytelnikom płynące z lektury emocje. My podobnie, na wzór Szeherazydy, możemy codziennie opowiadać

kolejny fragment jakiejś historii, przerywając w emocjonującym momencie i zapowiadając, że „ciąg dalszy nastąpi”.

Oczywiście wymaga to od nas samych pewnej wiedzy historycznej, a także gotowości do odpowiedzi na pytania, które niewątpliwie co jakiś czas będą padały ze strony młodych słuchaczy. Jeśli nie czujemy się na siłach lub po prostu chcemy mieć oparcie w źródłach, warto sięgnąć po dostosowane do wieku dziecka lektury. Młodszym dzieciom możemy czytać sami – przy okazji zacieśnimy więzi rodzinne i będziemy rozwijać umysł dziecka oraz jego nawyki czytelnicze. Dzieciom starszym i młodzieży dobrze jest podsuwać odpowiednio dobrane (wiarygodne, merytoryczne i dobrze napisane) książki i artykuły z czasopism.

O ile jednak młodsze dzieci z reguły chętnie słuchają ciekawych historii opowiadanych przez rodziców i bliskich, o tyle starsze, a zwłaszcza młodzież, mogą preferować dialog – zwłaszcza jeśli same interesują się historią i kulturą, zatem mają w tym zakresie pewną wiedzę. Czasem takie rozmowy przerodzić się mogą wręcz

w żywiołowe dyskusje. Jeśli okaże się, że nas i dziecko dzieli różnica zdań, pamiętajmy o tym, by starać się argumentować rzeczowo i spokojnie, a nie poprzestawać na stwierdzeniu „mylisz się, to ja mam rację”. Jeśli chcemy rozmawiać z dzieckiem na ważne tematy i utrzymać jego zainteresowanie, lepiej traktować je poważnie, bardziej po partnersku. Docenią to zwłaszcza nastolatki.

Oczywiście rozmowy te nie muszą odbywać się z ustaloną regularnością (choć naturalnie mogą, np. czas w niedzielę po obiedzie może być przeznaczony na rodzinne rozmowy historyczne i patriotyczne). Dobrą okazją do takiej rozmowy może być obchodzone w danym dniu święto państwowe, rocznica wydarzenia historycznego bądź urodzin ważkiej, historycznej postaci czy nawet wspólne obejrzenie filmu o patriotycznej czy historycznej tematyce.

Poważnym wyzwaniem mogą być podczas takich rozmów te karty naszej historii, które są mniej chlubne. Pamiętajmy, że zostały one zapisane w dziejach każdego narodu! Można tu zaryzykować stwierdzenie, że

prawdziwy patriotyzm polega nie na zaprzeczaniu im, ale na umiłowaniu ojczyzny pomimo nich i na wyciąganiu wniosków z takich lekcji historii, by pewnych błędów nie powtarzać. W praktyce mogłoby to oznaczać, że z bardziej dojrzałymi dziećmi (młodzieżą) rozmawiamy też na te trudne tematy, nie unikamy ich, staramy się je wyjaśnić, a nie udajemy, że ich nie ma; zwłaszcza kiedy dziecko samo o nie spyta. Tutaj jednak pamiętać trzeba o zasadzie dostosowania przekazu i treści do wieku dziecka – tym młodszym raczej lepiej na razie oszczędzić trudnych, niejednoznacznych czy bolesnych tematów.

Jednak poza samą rozmową ważne są też inne formy kultywowania tradycji patriotycznych. Cenne jest wspólne, rodzinne (i świadome) wywieszanie flagi z okazji ważnych świąt państwowych, organizowanie wypraw – odwiedzanie miejsc pamięci i miejsc o historycznym

znaczeniu (w tym cennych z perspektywy polskiej historii i kultury zabytków) czy uczestnictwo w rekonstrukcjach historycznych (choć warto dzieciom wyjaśnić, że jest to coś na kształt teatru i nie oddaje w pełni rzeczywistego obrazu wydarzeń). Ważnym elementem tej tradycji może być też odwiedzanie grobów poległych: czy to członków własnej rodziny, czy np. żołnierzy pochowanych na cmentarzach wojskowych.

Dodajmy na koniec, że te rozmowy, wspólne świętowanie i wycieczki nie zawsze muszą być w stu procentach na serio – dzieci i młodzież najlepiej uczą się przez zabawę, chętniej też spędzą czas z rodzicami i dziadkami, kiedy będą towarzyszyć temu pozytywne emocje. Najmłodszych trzeba jednak uczyć rozróżniania, kiedy można pozwolić sobie na śmiech i zabawę, a kiedy niezbędne jest zachowanie powagi. Warto też starać się, mówiąc o przeszłości,

nie tylko informować o faktach historycznych, lecz także objaśniać, jakie współcześnie użyteczne i ważne wnioski wysnuć można z przeszłych wydarzeń (i ich konsekwencji). To czerpanie z historii, przy jednoczesnym osadzeniu we współczesności, może czynić postawę patriotyczną nowoczesną i ułatwiającą poruszanie się w dzisiejszej rzeczywistości.

Bibliografia i literatura uzupełniająca

Burszta WJ., Jaskułowski K., (2005), *Mniejszości narodowe i etniczne a idea państwa narodowego w XXI wieku*, [w:] Nijakowski L. (red.), *Polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. | Markiewicz H., (1969), *Idee patriotyzmu i demokracji w literaturze pozytywistycznej*, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. | PWN (online), *Patriotyzm*, [hasło w:] *Encyklopedia PWN* [online, dostęp dn. 1.08.2016]. | Ratajczak W., (2003), *Nasz współczesny, dziewiętnastowieczny patriotyzm*, „Polonistyka”, nr 1, s. 12–15. | Walicki A., (2000), *Idea narodu polskiego w myśli oświeceniowej*, Warszawa: IFiS PAN. | Wójtowicz A., (2003), „A to Polska właśnie” – o motywie ojczyzny w literaturze i w szkolnej praktyce, „Polonistyka”, nr 1, s. 36–42. | Zamoyski A., (2015), *Święte szaleństwo. Romantycy, patrioci, rewolucjoniści 1776–1871*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Magdalena Goetz

Psycholożka, psychoterapeutka poznawczo-behawioralna i trenerka, autorka specjalistycznych publikacji przeznaczonych dla kadry oświatowej, psychoterapeutów

i innych zawodów usług społecznych. Ukończyła studia psychologiczne na Uniwersytecie Gdańskim, a także pierwszy stopień studiów podyplomowych Szkoły Psychoterapii Poznawczo-Behawioralnej Uniwersytetu SWPS w Sopocie.

Prowadzi prywatną praktykę, w ramach której oferuje psychoterapię młodzieży i dorosłych w nurcie poznawczo-behawioralnym. W szkołach i innych placówkach oświatowych na terenie województwa

warmińsko-mazurskiego i pomorskiego prowadzi zajęcia psychoedukacyjne i profilaktyczne dla dzieci i młodzieży, szkolenia dla kadry oświatowej oraz szkołę dla rodziców.

Regularnie publikuje w czasopiśmie branżowych artykuły poruszające tematy szeroko związane z psychologią, psychoterapią, edukacją i wychowaniem, przeciwdziałaniem problemom społecznym czy promocją czytelnictwa.